

Hajnal Ward Judit

Tiltunk, túrünk, támogatunk?

Betiltott könyvek hete az USA-ban

Itt van az ősz, itt van újra... A tanév kezdetén megszokott káosz és az egyetemen gördeszkázó ön- és közveszélyes elsőévesek mellett a szeptember viszsza-térő motívuma a *Betiltott könyvek hete* az USA-ban a hónap végén. Köztudott, hogy az angolszász nyelvterületen az intellektuális szabadság témájának óriási szakirodalma van – könyvtári vonatkozásban is. *A magyar könyvtárosság etikai kódexéből* vett alábbi idézethez hasonlóan az Amerikai Könyvtári Szövetség (American Library Association – ALA) is „elkötelezett az emberi jogok, a demokrácia, a jogállamiság, az esélyegyenlőség, a szellemi szabadság és az információ szabadsága mellett.”¹

Az ALA 1876-os alapítása óta jár élen a felvilágosításban. Szabályzatai, állásfoglalásai és nyilatkozatai minden könyvtártípusban iránytűként szolgálnak a könyvtárosok számára. A könyvtárosok rendelkezésére bocsátott, letölthető dokumentumok közérthetően értelmezik az amerikai alkotmány első kiegészítését (First Amendment). A szervezet azonnal reagál a frissen felmerülő problémákra és hírekre, mint például a 2021. január 6-ai Capitolium elleni erőszakos cselekményekre.² Az *Intellektuális szabadság: problémák és források* című honlap az ALA dokumentumainak gazdag tárháza.³ Szükség esetén nemcsak kérdésekre adnak válaszokat, hanem segítséget is nyújtanak a könyvtáraknak, igazgatótanácsoknak és oktatóknak az intellektuális szabadság témakörében.

Megvallom, mindez jócskán meghaladja a felkészültségemet, szólásszabadság, cenzúra és szerzői jogvédelmi kérdésekben inkább a témákra szakosodott könyvtáros kollégákra szoktam hagyatkozni. Ez azonban korántsem jelenti azt,

hogy a mindennapi munkámban elkerülhető a probléma vagy az állásfoglalás. A könyvtárosként Amerikában eltöltött tizennyolc évem alapján írott jelen cikk saját véleményemet tükrözi, beleértve azt is, hogy a semlegesség gyakran nem tartható álláspont. Inkább arról szeretnék beszámolni, hogy kis szervezőmunkával, az esetleges retorziókra előre felkészülve mit tehet egy hétköznapi könyvtáros a cenzúra ellen anélkül, hogy az állása veszélybe kerülne.

Könyvtárosként és egyetemi oktatóként három dolgot tartok fontosnak, túlmutatva a témán. Az első a helyzet és a probléma tudatos felismerése szituációs tudatosságunk révén, majd annak másokkal történő felismertetése, legyen az kolléga, egyetemista, olvasó vagy akár a „nagyfőnök”. Ennek szellemében készülnek írásaim. A második észrevételem, hogy a jövő könyvtáros nemzedéke nemcsak könyvekből és a tanórán tanul, hanem tőlünk is, ahogy viselkedünk, ahogy helyzeteket értékelünk és megoldásokat találunk. Merem remélni, hogy a könyvtáros alapvetően problémamegoldásra orientált, és nem bűnbakot keres. Nem lamentál, hanem cselekszik. Amit hirdetünk, azt tesszük. A diákjaink a mi példánkon át szeretik meg, vagy hagyják el a szakmát.

A harmadik vesszőparipám a szabályok fontossága. Ezt ritkán merem ki mondani, nemhogy leírni. A lázadáshoz és szembeszálláshoz szokott emberek irtóznak a szabályoktól. Én nem. Szeretem a szabályokat, mert tudom, hogy léteznek. Hogy betartom-e, csavarintok-e egyet rajta, vagy semmibe veszem az adott szabályt, az más kérdés, esete válogatja. De legalább tudom, hogy hol állok. A szabályok mellett barátaim a szabályokat figyelembe vevő előírások és munkafolyamatok, a szabályokat értelmező dokumentumok, és a szabályok alapján döntést hozó kollégák. Az Alkoholtudományi Intézetben könnyű dolgom volt: tíz éven keresztül én hoztam a szabályokat. Természetesen figyelembe kellett vennem az egyetemi előírásokat, jobban mondván, értelmezni kellett azokat. Sőt, újraértelmezni és az új helyzetre lefordítani, az is az én dolgom volt. Milyen mélységben adunk tájékoztatást egy külső felhasználónak? Szabály volt rá. Hányan legyünk minimum a könyvtárban? Milyen típusú könyvet fogadunk el adománynak? Kinek a felügyelete alatt dolgozhat a tizennyolc éves egyetemista? A munkakezdetre vonatkozó tizenöt perces szabályt használom azóta is mindenhol. Tizenöt perc késés belefér, utána kezdek aggódni. Szinte mindenre gyártottunk szabályt, kevésbé lényegeset és fontosat egyaránt, mert megkönnyítette az életünket. Főnökünk mindenben támogatott.

Mik is azok a „betiltott” könyvek?

A Betiltott könyvek hete a betiltott, vitatott vagy kifogásolt (angol szóval *challenged*) könyveket állítja reflektorfénybe. Az ALA szerint ezt a jelzöt kapja az a könyv, amelyet egy személy vagy csoport megkísérel a polcokról eltávolítani vagy a hozzáférést korlátozni.⁴ A kifogásolás leggyakoribb oka lehet a műben

szereplő erőszak, a korosztálynak nem megfelelő tartalom, durva, sértő nyelv, szexuális tartalom, LBMTQI-vonatkozás vagy vallási hovatartozás. Egy-egy kötet visszavonását gyakran a csemetéjük testi-lelki fejlődése miatt aggódó szülők indítványozzák, de panaszt nyújthat be bármelyik olvasó is.

A betiltás leggyakoribb okai az USA-ban, 2020-ban (Forrás: ALA)

A leggyakrabban bejelentett könyvekről az ALA listát vezet éves lebontásban, illetve korosztály és műfaj szerint.⁵ Néhány visszatérő motívumot leszámítva (pl. LBMTQI-tartalom és erőszak) a listán szereplő könyvek között változatos témájú kötetek szerepelnek. Nem ritka közöttük a világirodalom olyan klasszikusa sem, mint az *Ulysses*, *A nagy Gatsby*, *Egerek és emberek*, *Még fekszem kitérítve*, *Az ötös számú vágóbúd*, *A huszonkettes csapdája*, *A gyűrűk ura*, *Búcsú a fegyverektől* vagy a *Mechanikus narancs*. Nem meglepő a politikai tartalmú művek, mint például a *Szép új világ*, az *1984* vagy az *Állatfarm* jelenléte a listán. A fiatalabb nemzedék nevében megvétőztek olyan műveket is, mint a *Tom Sawyer kalandjai*, *A legyek ura*, a *Zabhegyező*, a *Papírsárkányok* és a *Harry Potter-sorozat* könyvei.

Korunk szerzőit sem kímélik. *Neil Gaiman*, *Maya Angelou*, *Toni Morrison* és *Joyce Carol Oates* neve is feltűnik a lajstromban. Ha még nem, van esélye jövőre, mint *Carmen Maria Machado* írónőnek, aki a *New York Times* cikkében, *Az én könyvem betiltása nem védi meg az ön gyermekét* címmel⁶ mesélte el a nyáron, ahogy egy texasi iskolában követelte egy szülő, hogy az *In the dream house: A memoir* címmel 2019-ben megjelent önéletrajzi ihletésű művét távolítsák el az ajánlott könyvek listájáról. A nagyobb nyomaték kedvéért az anyuka egy rózsaszínű szexuális segédeszközzel állított be az oktatási intézmény vezetőségi ülésére.⁷

Más betiltott könyvek szerzőivel összefogva Machado az iskolának intézett levelében azt írta: „Jóllehet könyveinkben szerepelnek potenciálisan kellemetlen,

kihívó és sértő részek, szövegeink létfontosságúak az olvasók elméjének tágitása, tapasztalataik megerősítése, a művészetek értékelése és empátiafejlesztés szempontjából.”

Megvallom, az említett kötet elolvasása számomra nem kis nehézséget okozott. Többször is nekirugaszkodtam, hangoskönyv- és nyomtatott formában is, kötelésségtudóan, mivel Machado az egyik választott szövegünk szerzője és nyári olvasóprogramunk íróvendége volt. Hogy megvettem-e a könyvet a könyvtár számára, amikor észrevettem, hogy nincs meg az állományunkban? Természetesen.

Egyetértek a szerző kérdésfeltevésével: „miért nem látjuk a cenzúrázási tevékenységet olyanak, amilyen: rövidlátó, erőszakos és megbocsáthatatlan.”

A könyvek ellen beadott panaszokat az ALA Intellektuális Szabadság Irodája egy piramis alakú grafikán szemléltette.⁸ A vitatott könyvek számát évente 5200-ra becsülik. Az adatokból kiderül, hogy a kifogások 82–97 százaléka nem jut el az ALA központjába. A bejelentett esetek egy része név nélküli, ami nem meglepő, mivel sok amerikai könyvtáros fél az állása elvesztésétől. A nyilvánosságra hozott és az ALA által bizonyított 156 kötet, amelyek közül az év végi jelentésben 58 szerepel, csak a piramis, jobban mondva, a jéghegy csúcsa.

A kifogásolás piramisa 2021-ben (Forrás: ALA)

Mi a teendő panasz esetén?

Ahogy arról már korábban beszámoltunk a gyermekkönyvtárosokról szóló írásunkban⁹, gyakran megessik, hogy a könyvtáros nem tudja elkerülni a procedúrát. Sőt ha tetszik, ha nem, állást kell foglalnia. Az amerikai könyvtároshallgatók

tananyagának része, hogy bevéssék: a könyvek betiltása és a hozzáférés korlátozása a cenzúra egyik formája, ami ellentmond a könyvtáros szakma alapértékeinek. Az ALA szabályzatának harmadik cikkelye szerint a „könyvtáraknak, felelősségük értelmében, hogy információt és felvilágosítást nyújtsanak, meg kell kérdőjelezni a cenzúrát”.¹⁰

Kérelem közkönyvtári állományban szereplő dokumentum újraértékelésére

A Kisvárosi Közkönyvtár vezetőségi testülete által összeállított gyűjtőköri szabályzat rendelkezik a gyűjtést befolyásoló tényezőkről az egyes tételeket illetően. Az újraértékelés folyamatának első lépése az alábbi űrlap kitöltése. Amennyiben kérelmezi az állományban szereplő dokumentum újraértékelését, juttassa el a kitöltött kérdőívet a könyvtár igazgatójához.

Kisvárosi Közkönyvtár, 9999 Kisváros, Fő utca 69.

Dátum:.....
Név:.....
Lakcím:
Telefon:.....
E-mail:

A kérelem benyújtása saját nevében történik

A kérelem benyújtása intézmény vagy szervezet nevében történik

Intézmény vagy szervezet neve:.....

1. A kérdéses könyvtári anyag:

Könyv/e-könyv Magazin Újság Elektronikus forrás
Hangfelvétel Film Egyéb

Cím:

Szerző/kiadó:

2. Hogyan jutott tudomására a fenti dokumentum?

.....
.....

3. Áttekintette-e a teljes dokumentumot? Ha nem, mely részeket tekintette meg?

.....
.....

4. Milyen kifogásai vannak az adott dokumentummal szemben?

.....
.....

5. Van-e egyéb olyan forrás, amelyet figyelmünkbe ajánl mint további információt és álláspontot a fenti anyaggal kapcsolatban?

.....
.....

6. Milyen lépéseket javasol megfontolásra a könyvtár vezetőségi testülete számára?

.....
.....

Kérelem könyvtári dokumentum újraértékelésére

(Az ALA formanyomtatványát fordította és némileg módosított: Hajnal Ward Judit)

A részt vevő könyvtárszakosok a Betiltott könyvek hete során elhangzó előadások alkalmával újabb megerősítést kapnak, hogy a cenzúra létezik, érkeznek bejelentések, de a szakmai közösség nem fogja őket magukra hagyni. Az ALA irányelvekkel, útmutatókkal és mintaszövegekkel siet tagjai segítségére.¹¹ A folyamat a felkészüléssel kezdődik – mielőtt még a panasz beérkezne –, és azzal folytatódik, hogy mi a teendő a bejelentés után. Az útmutató szerint minden könyvtárnak rendelkeznie kell egy előre megírt, részletes alapszabállyal, ami kiter az állománygyarapítás alapelveire, a könyvtárhasználatra és a könyvtári források újraértékelésére. A könyvtári személyzet ezután joggal hivatkozhat a meglévő könyvtári szabályokra és irányelvekre, és járhat el a könyvtárban használatos protokoll szerint. A *Kérelem könyvtári anyag újraértékelésére* űrlap sablonja az ALA oldalain három változatban található meg: közkönyvtárak, iskolai könyvtárak és felsőoktatási könyvtárak számára összeállított formában.¹²

A kérelem benyújtásakor az olvasó egy-egy példányt kaphat a következő nyomtatványokból: az ALA alapszabályzata, a szabad olvasás joga, a könyvtári forrásokhoz való szabad hozzáférés, a fiatalkorúak szabad könyvtári hozzáférési joga és az adott könyvtár álláspontja a vitatott anyagok újraértékeléséről. A könyvtár ezután megkezdzi az értékelés folyamatát az előre megírt szabályzat alapján.

És ha nincs szabályzat?

Nos, akkor baj van. A következő példa illusztrálja, hogy milyen következményekkel járhat a közérthető szabályok és irányvonalak hiánya egy könyvtárban. Ez nálunk, a művészettörténeti könyvtárosunkkal esett meg. Az alábbi történet szerepel az *Intellectual freedom stories from a shifting landscape*¹³ című kötetben is, amely olyan eseteket gyűjtött össze, amikor könyvtári anyagokat kifogás ért, vagy párbeszéd és tiltakozás révén sikerült az intellektuális szabadságjogoknak érvényt szerezni.

A Rutgers Egyetem művészettörténeti könyvtára a Zimmerli Art Museum tőszomszédságában helyezkedik el a College Avenue kampuszon. A könyvtár önálló kiállítóhelyiséggel is rendelkezik, amelynek célja, hogy az egyetemen rendezett kiállítások számára újabb lehetőséget biztosítsunk. A helyszín egyrészt oktatógaléria, másrészt pedig művészeknek és szervezeteknek ad lehetőséget és nyilvánosságot műveik bemutatására. A kiállítások nagy részét a könyvtár virtuálisan is megőrökíti egy LibGuide-ban.¹⁴ A költségeket nem a könyvtár, hanem a kiállító fél állja. A könyvtáros szerepe, hogy a kiállítás rendezésének folyamatában segítse. Könyvtáros kollégánk 2016 áprilisában Berlinben tartózkodott egy konferencián, amikor a könyvtárigazgató arról értesítette e-mailben, hogy az egyik kiállított tárggyal probléma van. Az üzenetben az az utasítás szerepelt, hogy azonnal adjon meg minden részletet, amit a kiállításról tud. Ez önmagában megdöbentő volt, mivel a kolléga feletteseinek korábban elküldte a megfelelő

sajtóközleményt, csakúgy, mint minden könyvtári alkalmazottnak két héttel azelőtt. Nem tévedés, a kiállítás már két hete tartott. Ennek ellenére az igazgató állította, hogy nem volt róla tudomása.

A kolléganő ismételen elküldte a sajtóközleményt a könyvtárigazgatónak, Berlinből. Az igazgató pánikszerű válaszában arról értesítette a kolléganőt, hogy a helyzet percenként változik, a panaszt tévő azonnali intézkedést követel, már kapcsolatba lépett az egyetemi felső vezetéssel és a helyi sajtóval, valamint az esetet a Facebook nyilvánossága elé tárta. Záporoztak a kommentek, izzottak a telefonok, megteltek az elektronikus postaládák. Az igazgató döntése alapján a műalkotást eltávolították a könyvtárból – huszonnégy órán belül az első panasz után. A *Leonardo da Vinci* vázlatra által ihletett, kérdéses alkotás címe angolul *Vitruvian Man* volt. A mű Jézust egy a darts nevű játékhoz használatos táblára feszítve ábrázolja. Szerencsére a kollégának, akire a népszerűtlen feladat hárult, volt gyakorlata a ritka és különleges anyagok kezelésében, és a művet épségben leszállította a könyvtáros kulcsra zárt irodájába.

De nemcsak ezt távolították el, hanem egy másikat is, aminek a *Tóra és széke* volt a címe, holott azt nem kifogásolta senki. A könyvtárvezetés gondolta úgy, hogy a mű vallásos tartalma szintén aggodalomra ad okot. A könyvtárosnak e-mailben tiltották meg, hogy az esetről nyilatkozzon a médiának. A könyvtár kommunikációs részlege viszont közzétett egy közleményt, amelyben az Európában tartózkodó kollégánkat tették felelőssé az esetért, név nélkül. Viszont az egész egyetemen egy művészeti könyvtáros van.

Az eset a könyvtár teljes közösségét megrázta. Képzeltük, amint a nagykönyvtárból két főnök ott tüsténkedik. Megjelentek az egyetemi közbiztonság képviselői is, akik tanácsokat osztogattak, hogyan kezelje a könyvtári személyzet a fenyegető hívásokat és egyéb negatív helyzeteket. Mert a fenyegető telefonok és e-mailek csak jöttek és jöttek. Az egyetemi rendőrség szerint egyik fenyegetés sem volt igazán komoly, mivel olyanoktól származtak, akik több száz, sőt több ezer kilométer távolságban laktak az egyetemtől. A legtöbbször vallási okokra hivatkozott, és az is világos volt, hogy fogalmuk sem volt arról, hogy mi áll az amerikai alkotmány első számú kiegészítésében. Egy nő olyan extrém hangüzenetet hagyott, hogy szégyellje magát mindenki, aki megengedte, hogy ez a műalkotás közszemlére kerüljön. Hozzátette, hogy ha *Mohamed* lett volna a kereszten, akkor személyesen gyújtotta volna fel a könyvtárat.

Természetesen mint minden csoda, ez is három napig tartott. Egy héten belül megszűntek a fenyegető telefonok és e-mailek. A diákmunkások azonban borzasztóan felháborodtak azon, hogy egy nagy tiszteletnek örvendő, rangos intézmény két műalkotást is kicenzúrázott. Megkérdőjelezték, hogy hogyan történhet meg ilyesmi egy államilag finanszírozott egyetemen. Közel ezer komment érkezett diákoktól, oktatóktól és az egyetemi személyzettől egy Facebook-oldalon, ahol a téma az intellektuális szabadság kérdése volt, beleértve a tisztelet szerepét,

amikor nem értünk egyet valaki más véleményével. Világos volt, hogy a többség megértette a véleménynyilvánítás szabadságának jelentőségét, és nem érezték úgy, hogy a műalkotást cenzúrázni kellene. Még azok sem, akiknek maga a mű nem tetszett.

A könyvtárigazgató (aki azóta már máshol igazgat) egy személyes közlésben bevallotta, hogy nem olvasta a legelső közleményt, és egyszerűbb volt a könyvtárost hibáztatni, mintsem ezt beismerni, illetve felelősséget vállalni saját tájékozatlansága miatt. Valójában saját karrierje miatt aggódott. Mint utólag kiderült, az egyetemi kommunikációs osztály és a felső vezetés hajlandó lett volna kiállni a cenzúra ellen, az igazgató viszont nem akarta a saját bőrét a vásárra vinni „egy ilyen ügyért” – az ő szavaival élve. Vagyis sokkal jobban aggódott saját karrierje miatt, mintsem hogy a könyvtárosokat és az intellektuális és művészeti szabadságot támogassa.

A Rutgers Egyetem cenzúrabotránya sok pozitívummal is járt. Példaszerű volt a könyvtáros kollégák szolidaritása és támogatása, és erőre kapott a párbeszéd az intellektuális szabadságról. A kiállításokról szóló rendelkezések ellenére a könyvtár nyilvánvalóan nem volt felkészülve arra, hogy a valóságban is kövesse saját szabályait. Az írott szónál többre volt szükség, előre kellett volna számítani az ilyen esetekre, a pontos teendők megjelölésével. Azóta könyvtárunk folyamatosan felvilágosítja és kiképzzi a fő- és részmunkaidős dolgozókat, hogyan kell bánni egy-egy kihívással.

The screenshot shows the Rutgers University Libraries website. At the top, there is a navigation bar with links for 'Libraries Home', 'Camden', 'Health Sciences', 'Newark', 'New Brunswick', and 'Archives'. Below this is the Rutgers University Libraries logo. The main content area features a breadcrumb trail: 'Library / Research Guides / Art Library Exhibitions Spaces and Special Events / Banned Books'. The page title is 'Art Library Exhibitions Spaces and Special Events: Banned Books'. There is a search bar on the right. Below the title, there is a navigation menu with 'Home', 'Case Exhibitions', 'Wall Exhibitions', 'Digital Exhibits', and 'Events'. The main content is divided into two columns. The left column is titled 'About the Banned Books Exhibit' and contains text describing the exhibit: 'For Banned Books week, held during the last week of September, the Rutgers University Art Library hosted a themed exhibit of 2-dimensional READ posters of members from the Rutgers Community. While viewing the exhibit individuals were able to take their own photograph on a pre printed READ poster background. Also on display at the Art Library was a Modernist Photography Exhibit curated by Dalynn Kniggg, MLIS candidate in School of Communication & Information. Both exhibits ran through October 2013.' The right column is titled 'Banned Books Poster' and features a photograph of a man, James Perez, holding a poster. The poster has the word 'READ' written vertically in large letters. In the background, there is a display case with books, including one titled 'STARBRECK' and another titled 'THE HISTORY OF THE WORLD'.

A Művészeti Könyvtár kiállításait egy LibGuide is megőrökíti, a képen a 2013-ban rendezett tárló és egy poszter látható (Forrás: Rutgers University Libraries)

A Betiltott könyvek hete eseményeiről

Egyetemünkön abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy az egyik könyvtárszakon is oktató kollégánk, *Nancy Kranich* az ALA elnöke volt 2000–2001 között. Ez a tény nemcsak presztízzsel jár a könyvtár számára, hanem egy sor hasznos, sőt a mindennapokban elengedhetetlen információhoz juttat bennünket, illetve a fentiekhez hasonló esetekben garantálja a hozzáértő fellépést. Az ALA elsősorban a közkönyvtárakat és az iskolai könyvtárakat tartja szem előtt, amikor például a könyvek betiltásáról nyilatkozik, vagy tanácsokat ad. Az intellektuális szabadság vonatkozásában jobb helyzetben lévő egyetemi könyvtáraknak van ugyan saját fiókszervezete is, de az ALA segítsége számukra is nélkülözhetetlen. A kolléganő nemcsak bennünket látott el szakmai tanácsaival, hanem a jövő könyvtárosait is. Oktatott tantárgyai között olyan témák szerepelnek, mint az intellektuális szabadság, a cenzúra, az emberi jogok és a könyvtár szerepe mindezekben.

Mint rangos amerikai és nemzetközi konferenciák gyakori meghívottja, a kolléganő széles körű, naprakész ismeretekkel és információkkal rendelkezik a témáról. Részben neki köszönhető, hogy a könyvtárszakos hallgatók alapos képzésben részesülnek, és mielőtt a diplomát kézhez kapják, pontosan tudják, hogy hova fordulhatnak nehéz helyzetben. Gyakorlati képzésükhöz mindannyian hozzájárulunk, amennyiben ők jelentik az egyetemi könyvtár szakképzett diákmunkásainak jelentős részét. Könyvtárszakos hallgatók ülnek a tájékoztató pultnál, akik könyvtárismereti órákat is tartanak, a LibGuide készítésében segídeknek, digitális projekteken dolgoznak, és a pandémia óta – külön képzés után – a virtuális tájékoztatásban is részt vesznek.

A közönséggel, az olvasókkal való kapcsolattartás más és más módon működik a közkönyvtárakban, az iskolai könyvtárakban és az egyetemi könyvtárakban. Egy azonban közös bennük: meg kell ismerni a közönséget, és jelen kell lenni ott, ahol ők vannak, a valós és virtuális térben egyaránt, hogy megértsék, a könyvtár elengedhetetlen számukra. Ezt a legváltozatosabb módokon lehet megoldani, például az év eleji orientációkon, a könyvtárismereti órák tantervébe ágyazásával, előadások tartásával, a diákok érdeklődésének megfelelő könyvtári programokkal való felkeltésével, illetve a közösségi médián keresztül. Az elmúlt másfél év természetesen sok mindent megváltoztatott. Egyetemünkün fontos az aszinkron óra- és kapcsolattartás a hallgatóság változatos időbeosztása miatt. Ehhez alkalmazkodva ajánlunk olvasnivalót és programot, amihez nem kell ott lenni egy adott időpontban sem a számítógépnél, sem pedig személyesen a könyvtárban. Mindezt már érintettük a *Books we read* projektet és a nyári olvasó programot ismertető cikkeinkben.¹⁵

A Betiltott könyvek hete is ide sorolható. A műsor mindössze egy másfél órás virtuális találkozó volt, ahol a résztvevők 2-3 perces részleteket olvastak fel a

Banned Books Week LibGuide a Rutgers Egyetemen (Forrás: Rutgers University Libraries)

vitatott művekből, háttérinformációval szolgáltak a betiltás okáról, időpontjáról és helyszínéről. A meghívott oktatók és a könyvtáros előadók 5-8 perces villám-előadásokban jártak körül egy-egy idevágó témát. A felkészülés és a szervezés folyamata, valamint az utómunkák hatása azonban jóval nagyobb. Az adott év eseménye előtt és után rendelkezésre állnak a kutatási segédanyagok, úgymint a folyamatosan frissített *Banned Books Week LibGuide*¹⁶, a virtuális kiállítások, könyvborító-képgalériák és a tematikus blogposztok¹⁷. Ezek egyrészt a villámelőadásokat örökítik meg, másrészt az év közben lezajlott egyéb eseményeket, mint például a *Betiltott könyvek mellé lefekvő Big Ben* című kiállítást.¹⁸

Korántsem sikerült mindent megőriznünk blogposztjainkban, de a témák változatossága jól illusztrálja a felhozatalt. A szakmailag hiteles szerző, Nancy Kranich tudományosabb nyelvezetű szövege a cenzúrát a könyvtár és a demokrácia kapcsolatának kontextusában tekinti át.¹⁹ A friss adatokkal és tényekkel megspékelt szöveg egyértelmű állásfoglalás a könyvtárak szerepéről a cenzúra elleni harcban, és szinte minden mondata idézhető magyar vonatkozásban is. A másik véglet pedig az egyik hallgatónk által írt blogbejegyzés a népszerű irodalom betiltott könyveiről.²⁰ Az olvasásfejlesztő órákon a hallgatók a fiatal felnőtteknek, a gyerekeknek és a nagyközönség számára írott könyvekkel is megismerkednek. Ezek között, sokak számára meglepő módon nemcsak klasszikusok, hanem a legfrissebb bestsellerek is szerepelnek.

De nem csupán könyvekről beszélgetünk. Művészkönyvtárosunk az előadásában és a posztjában a *zine-ek* világába vezetett be bennünket tavaly.²¹ A gyakran a túrt kategóriába sorolható zine mint műfaj, egy sajátos szubkultúra részeként olcsó, egyfajta csináld magad megoldást kínál a tisztavirág-életű, de gyakran egyedi és különleges alkotásokban végződő kezdeményezések számára. Az egyetemi levéltár hagyományosan gyűjti ezeket, és a könyvtári

munkában is használjuk mint kreatív és közösségfejlesztő információs eszközöket. Például a tanév elején egyszerűbb egy összehajtott papírdarabot a diák kezébe nyomni, mintsem arra várni, hogy elvegye a szórólapot. Csakúgy mint a kitűzők, a zine is sokkal vonzóbb számukra. Gyakran segítenek tervezni, hajtogatni, kivágni. A tartalom természetesen a célkitűzéstől függ: rá lehet tenni képeket, linket vagy eseményt, sőt QR-kódot, ami egy időben nagyon népszerű volt, aztán elfelejtettük, de most újra divat. Minden diák hozzászokott, hogy a telefonjával leolvassa egy honlap címét QR-kóddal. Természetesen ehhez az szükséges, hogy az adott oldal vagy honlap mobil eszközre is optimalizálva legyen, amire az egyetemi könyvtár óriási hangsúlyt fordított az elmúlt időszakban. Létezik egy hozzá kapcsolódó LibGuide is, ha valakinek kedve támad tervezni és hajtogatni.²²

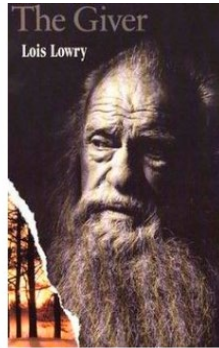

Zine-kiállítás a LibGuide-ban (Forrás: Rutgers University Libraries)

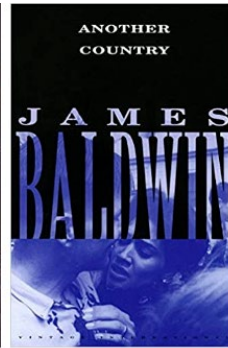
Előadásaim témái természetesen mindig kuriózumot jelentenek az amerikai közönség számára. Nekünk magyaroknak pedig a hétköznapi valóságot. Tavaly a szamizdatról szóló előadás jelentett újdonságot amerikai hallgatóinknak: Konrád György művéből, *A látogatóból* olvastam fel magyarul és angolul.²³ Azzal tisztában voltak, hogy könyveket betiltanak és bezúznak más országokban, de hogy ez hogyan zajlott a 70-es és 80-as években Magyarországon, az még az oktatók számára is újdonság volt. Az idén egyértelműen a *Meseország mindenkié* kötet kínálkozott témaként. A könyvet szélesebb politikai kontextusba helyezve, az elmúlt év történéseivel együtt mutattam be.²⁴ Az antológiából vett *Házasodik a királyfi története* kiváló választásnak bizonyult a felolvasáshoz, mivel az angol változat közismert, és szintén vitatott mű a könyvtárakban.

Shredded in public as
"homosexual propaganda
dangerous to children."

Violence, sexual references,
euthanasia, infanticide.

Explicit sexuality including
homosexuality and
interracial relationships.

*Válogatás a Rutgers Egyetem könyvtárának Betiltott könyvek hetén 2021-ben olvasott könyvekből
(Fotó: Hajnal Ward Judit)*

A téma egyenes folytatása volt a *Betiltott könyvek használata a gyermeknevelésben* című előadás. Ugyan kolléganőnk szakterülete a közgazdaság és az üzleti világ, lelkiismeretes könyvtáros anyukaként évek óta előre elolvassa a gyermekeinek szánt műveket. Ennek eredményeként rendkívül tájékozott a gyermek- és ifjúsági irodalomban, de fontosabb számára, hogy az ellentmondásos könyveken keresztül közelebb került a gyermekeihez, sokkal jobban megértette, hogy mi foglalkoztatja őket, hogy másoktól mit hallanak kínos témákról, és hogy néznek ki azok a gyerek szemszögéből, legyen az fiú vagy lány.²⁵

Az egyik oktató, aki gyermekkönyvtárosként kezdte a 80-as években, egy hasonló történetet mesélt. Egy általános iskolában dolgozott akkoriban, ahol a munka rutinnak tűnt számára egészen addig, mígnem egy napon behívták az igazgatói irodába. Egy méltatlankodó szülő panaszt tett a könyvtár és a könyvtáros ellen, hogy hogy merészel egy bizonyos könyvet a gyerekek elé kitenni. Akkor még nem voltak olyan jól körülírt eljárások az ilyen esetekre, és rettegett, hogy elveszíti az állását, ha ellenáll. Szerencsére egy nagyon megértő és előrelátó igazgatóval állt szemben, aki tisztában volt azzal, hogy az említett anyuka ugyan az igazgatósági testület tagja, de már csak két hónapig. Az a köztes megoldás született, hogy a könyvet ugyan levették a polcra, de két hónap múlva ismét visszatették, a gyermekek nagy örömére.

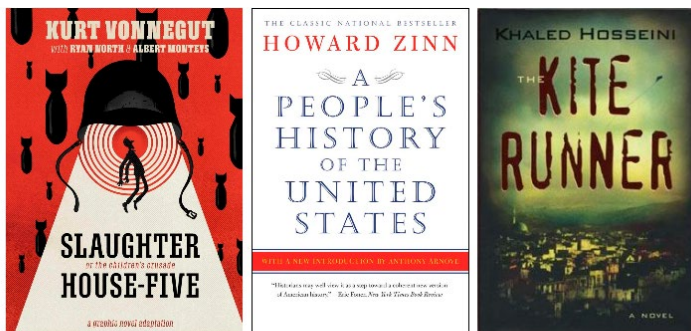
Hogy mi volt a könyv címe? Nem tudom, nem emlékszem, de talán nem is lényeges. A történet sokkal fontosabb. Szerencsére, ha napjainkban ugyanez előfordul, bejáratott módszerek, formanyomtatványok, sőt védőmechanizmusok állnak a könyvtárosok rendelkezésére, és a munkáltatók rendszerint megvédik a dolgozókat az esetleges atrocitásoktól. Ezért támogatom a betiltott könyvek hete megrendezését mindenhol, az USA-n kívül is.²⁶

Zárszóként

Könyveket sokféle ok miatt jelentenek fel és tiltanak be. A cenzúra okainak tanulmányozását több szempontból is fontosnak tartjuk.²⁷ De ahányan és ahányféle nézőpontból vizsgáljuk, abban egyetértünk, hogy feladatunk az olvasók felvilágosítása és tájékoztatása, valamint ugyanilyen fontos a könyvtárosok felkészítése és felvértezése az incidensek ellen az ALA útmutatása alapján. A mi dolgunk, hogy a saját közegünkre lefordítva értelmezzük az útmutatást.

Kollégánk, Nancy Kranich az ALA elnökeként a *Könyvtár: A demokrácia sarokköve* mottót tűzte zászlajára 2000-ben. A húsz évvel ezelőtti kezdeményezés révén, eredeti célkitűzésének megfelelően, ma az amerikai Könyvtár „véd a tudatlanság önkényuralma ellen”.²⁸ A cenzúra akkor érvényesül, ha senki nem beszél róla. Ezért fontos és üdvözlendő esemény a betiltott könyvek hete a könyvtárakban – írta tavalyi posztjában az egykori ALA-elnök és a szólásszabadság elkötelezett híve.²⁹

Egyetértünk, Nancy.

Use of obscene language, depictions of sexual acts, lack of patriotism, and mentions of homosexuality.

Un-American, leftist propaganda.

Offensive language, sexually explicit material, depictions of homosexuality, unsuited to age group, religious viewpoints, violence.

Válogatás a Rutgers Egyetem könyvtárának betiltott könyvek hetén 2020-ban olvasott könyvekből
(Fotó: Hajnal Ward Judit)

Jegyzetek

1. A Magyar könyvtárosok etikai kódexének második pontja. Forrás: A Magyar Könyvtárosok Egyesülete oldala: <https://mke.info.hu/wp-content/uploads/2010/08/alairtkodex.pdf> (2021.09.20.)
2. *ALA condemns violence on Capitol Hill, calls for advocacy.* = americanlibrariesmagazine.org, 2021. január 7. <https://americanlibrariesmagazine.org/blogs/the-scoop/ala-condemns-violence-on-capitol-hill-calls-for-advocacy/> (2021.09.20.)

3. Intellektuális szabadság: problémák és források. <https://www.ala.org/advocacy/intfreedom> (2021.09.20.)
4. Bővebben lásd az ALA oldalán: <https://www.ala.org/advocacy/bbooks/banned> (2021.09.20.)
5. A leggyakrabban kifogásolt könyvek az ALA oldalán: <https://www.ala.org/advocacy/bbooks/frequentlychallengedbooks> (2021.09.20.)
6. Machado, Carmen Maria: *Banning my book won't protect your child*. = The New York Times, 2021. május 11. <https://www.nytimes.com/2021/05/11/opinion/censorship-domestic-violence-book.html> (2021.09.20.)
7. Az eszköz magyar nyelvű megnevezéséhez egy webshop oldalát szerettem volna megnyitni, ahol ugyanúgy rákérdeztek, hogy elmúltam-e tizennyolc éves, mint amikor a *Meseország mindenkié* című könyvet kívántam letölteni. Azért a kettő mégsem ugyanaz.
8. Censorship by the numbers display, 2021. <https://bannedbooksweek.org/event/censorship-by-the-numbers-display/> (2021.09.20.)
9. Hajnal Wárd Judit – Stewart, Molly: *Mesterségem címere: gyermekkönyvtáros Amerikában*. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 19. évf. 2010. 11. sz. 36–46. p. http://epa.oszk.hu/01300/01367/00237/pdf/EPA01367_3K_2010_11_36-46.pdf (2021.09.20.)
Másodközlés: Hajnal Wárd Judit: *Nyitott Könyvtár*. Pozsony, Kalligram; Budapest, Pesti Kalligram, 2015. 124–[138]. p.
10. Hajnal Wárd Judit – Stewart, Molly: *I.m.*, 41. p.
11. ALA Tools, publications & resources: Challenge support: <https://www.ala.org/tools/challengesupport> (2021.09.20.)
12. Kérelem könyvtári anyag újraértékelésére az ALA honlapján: <https://www.ala.org/tools/challengesupport/selectionpolicytoolkit/sampleforms> (2021.09.20.)
13. Lotts, Megan: *The vitruvian man and a threat to burn down the art library: A case of censorship at the Rutgers University Art Library*. In: *Intellectual freedom stories from a shifting landscape*. Ed. Valerie Nye, ALA Editions, 2020. 208 p. (e-könyv) <https://www.libraryintellectualfreedom.com/home> (2021.09.20.) A magyar változat szövegét Hajnal Wárd Judit írta személyes tapasztalatok, a szerzővel történt interjú és egyeztetés alapján. Az országos és helyi amerikai sajtóban megjelent cikkekre egy példa képekkel: Heyboer, Kelly: *Art or sacrilege? Rutgers removes controversial dartboard Jesus art exhibit*. = NJ.com, 2016. április 21., Frissítve: 2019. január 16. https://www.nj.com/education/2016/04/dartboard_jesus_art_exhibit_causes_outrage_at_rutg.html (2021.09.20.)
14. Art library exhibitions spaces and special events. Rutgers University Libraries. <https://libguides.rutgers.edu/eventsandexhibits> (2021.09.20.)
15. Hajnal Wárd Judit: *Ha nyár, akkor hangoskönyv!* = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 29. évf. 2020. 6. sz. 3–15. p. https://epa.oszk.hu/01300/01367/00329/pdf/EPA01367_3K_2020_06_003-015.pdf (2021.09.20.)
Hajnal Wárd Judit – Nicholas, Allred – Jennifer, Coffman: *Nyári történetek: Virtuális könyvklub egy amerikai egyetlen*. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 29. évf. 2020. 7–8. sz. 13–23. p. https://epa.oszk.hu/01300/01367/00330/pdf/EPA01367_3K_2020_07-08_013-023.pdf (2021.09.20.)
16. Banned Books Week LibGuide. Rutgers University Libraries. <https://libguides.rutgers.edu/bannedbooks> (2021.09.20.)

17. *Banned Books Week 2020*. = Books we read blog, <https://sites.rutgers.edu/books-we-read/past-projects/banned-books-week-2020> (2021.09.20.)
 18. Hajnal Ward Judit: *Big Ben lying down with banned books*. = Books we read blog, 2021. szeptember 15. <https://sites.rutgers.edu/books-we-read/big-ben> (2021.09.20.)
 19. Kranich, Nancy: *Banned Books Week 2020: Banned no more*. = Books we read blog, 2020. október 15. <https://sites.rutgers.edu/books-we-read/banned-books-week-2020-banned-no-more/> (2021.09.20.)
 20. Rossano, Julie: *Banned Books Week 2020: Banned bestsellers*. = Books we read blog, 2020. október 16. <https://sites.rutgers.edu/books-we-read/banned-books-week-2020-banned-bestsellers/> (2021.09.20.)
 21. Lotts, Megan: *Banned Books Week 2020: What is a zine?* = Books we read blog, 2020. október 14. <https://sites.rutgers.edu/books-we-read/banned-books-week-2020-what-is-a-zine/> (2021.09.20.)
 22. Making zines with the Rutgers University Libraries. <https://libguides.rutgers.edu/NBZine> (2021.09.20.)
 23. Hajnal Ward Judit: *Banned Books Week 2020: What is Samizdat?* = Books we read blog, 2020. október 13. <https://sites.rutgers.edu/books-we-read/banned-books-week-2020-what-is-samizdat> (2021.09.20.)
 24. Hajnal Ward Judit: New Hungarian law challenges librarians. = Books we read blog, 2021. szeptember 30. <https://sites.rutgers.edu/books-we-read/banned-books-hungary/> (2021.09.20.)
 25. Diamond, Rebecca: *Banned books as a parenting tool: Lessons from the giver*. = Books we read blog, 2021. szeptember 28. <https://sites.rutgers.edu/books-we-read/banned-books-as-a-parenting-tool-lessons-from-the-giver/> (2021.09.20.)
 26. Hajnal Ward Judit: *Just say yes to Banned Books Week outside the United States!* = Books we read blog, 2021. október 4. <https://sites.rutgers.edu/books-we-read/banned-books-outside-us/> (2021.09.20.)
 27. Allred, Nicholas: *Banned Books Week 2020: Introduction to banned books*. = Books we read blog, 2020. október 12. <https://sites.rutgers.edu/books-we-read/introduction-to-banned-books-week-2020/> (2021.09.20.)
 28. Kranich, Nancy: *Message from ALA president Nancy Kranich: Libraries: The cornerstone of democracy*. = American Libraries, 31. vol. 2000. 7. no. <http://www.jstor.org/stable/25637693> (2021.09.20.)
 29. Kranich, Nancy: *Banned Books Week 2020: Banned no more*. = Books we read blog <https://sites.rutgers.edu/books-we-read/banned-books-week-2020-banned-no-more/> (2021.09.20.)
-
-